

УДК 343.2+340.13+007.51+165.12

РАДУТНИЙ О.Е., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого,
член ВГО “Асоціація кримінального права”

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Анотація: В роботі запропоновано поняття та розглянуто ознаки, що характеризують прояви інформаційної агресії на законодавчому рівні в кримінально-правовій сфері.

Ключові слова: інформаційна агресія, нормативне забезпечення, законопроект, кримінально-правова охорона.

Аннотация: В работе предложено понятие и рассмотрены признаки, характеризующие проявления информационной агрессии на законодательном уровне в уголовно-правовой сфере.

Ключевые слова: информационная агрессия, нормативное обеспечение, законопроект, уголовно-правовая охрана.

Summary: The article proposes the concept and discusses the features that characterize the information aggression on the legislative level of the criminal law.

Keywords: information aggression, regulatory support, the bill, criminal and legal protection.

Постановка проблеми. Відповідно до положень ст. 7 Закону України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року № 964-IV на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України в інформаційній сфері є прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації, поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії, комп’ютерна злочинність та комп’ютерний тероризм, розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави, намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації. Але ще одним з потужних викликів є інформаційна агресія, яка в сфері законодавчої творчості та діяльності набуває певних особливостей та ознак.

Аналіз останніх досліджень. Питанню захисту інформаційної безпеки держави, в т.ч. від різних проявів інформаційної агресії, було приділено належну увагу у працях І.В. Авдошина, Д.С. Азарова, П.П. Андрушка, Л.В. Багрія-Шахматова, П.С. Берзіна, А.М. Благодарного, В.І. Борисова, В.М. Бутузова, В.Б. Вєхова, А.Г. Волеводзі, В.Д. Гавловського, Є.П. Гайворонського, Л.М. Герасіної, О.Ф. Гіди, В.А. Голубєва, С.Г. Гордієнка, В.М. Горового, О.П. Горпинюка, А.К. Гриня, В.К. Грищука, А.М. Гуз, В.Д. Гулкевича, М.В. Гуцалюка, Ю.І. Дем’яненко, О.Л. Добржанської, С.Я. Довбні, О.Д. Довганя, С.В. Дрьомова, Ю.Б. Ірхи, Д.А. Калмикова, М.В. Карчевського, Ю.І. Когута, В.К. Конаха, І.Ф. Коржа, О.І. Косілової, О.М. Костенка, В.В. Костицького, В.В. Крилова, О.В. Красненкова, С.С. Кудінова, Ю.А. Лапутіної, Є.В. Лащука, О.В. Левченка, С.Я. Лихової, І.В. Манжула, А.І. Марущака, В.О. Меркулової, Т.В. Міхайліної, А.А. Музики, В.О. Навроцького, А.Ю. Нашинець-Наумової, А.С. Нерсесян, М.А. Ожеван, Д.О. Олейнікова, Ю.Ю. Орлова, С.О. Орлова, М.І. Панова, В.В. Петрова, С.Ю. Петряєва,

В.Г. Пилипчука, М.В. Плугатир, О.Б. Розвадовського, М.В. Рудика, І.М. Риждова, Н.А. Савінової, В.С. Сідака, К.С. Скоромнікова, О.М. Солодкої, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, О.К. Тугарової, І.П. Федірко, В.М. Фурашева, П.Л. Фріса, С.О. Харламової, В.Б. Харченко, А.В. Черних, В.М. Шлапаченко та інших науковців.

Метою статті є визначення поняття та ознак інформаційної агресії на законодавчому рівні в кримінально-правовій сфері.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна агресія є різновидом інформаційного протиборства (суперництва в інформаційній сфері щодо впливу на соціально значущі відносини та/або встановлення контролю над джерелами стратегічних ресурсів), яке, у свою чергу, є різновидом будь-якого протиборства, і полягає у посяганні на свідомість та світосприйняття людини, формування цілісної картини оточуючого простору, а в окремих аспектах державного рівня – на національну безпеку України в інформаційній сфері з метою нанесення істотної шкоди в окремих сферах життєдіяльності суспільства.

Передумовами її активного застосування виступають бурхливий розвиток інформаційних технологій, інформаційне перевантаження, прискореність процесів подання та зникнення певних відомостей, невміння розпізнавати інформацію за ознаками упередженої та/або недостовірної подачі, відсутність навичок у пошуку альтернативних джерел та звички критичного мислення, необережність та/або необізнаність користувачів інформаційних ресурсів, низька інформаційна культура, стрімка віртуалізація життя [3].

Додатково виділяють наступні чинники, що можуть сприяти інформаційній агресії: подання засобами масової інформації винятково агресивного контенту новин; фрустрацію населення через заангажовані політичні шоу-програми; штучну поляризацію суспільної думки в мережах Інтернет-простору [4, 119-123].

Інформаційна агресія має прояви не тільки на політичному рівні, в сфері використання засобів масової інформації, перекручення історичних та інших фактів, формування певної громадської думки або поглядів, але й на законодавчому рівні кримінально-правового забезпечення.

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України), попри майже щомісячне або щотижневе внесення в нього змін і доповнень, продовжує зберігати окремі недоліки, які є прихованими або лежать на поверхні.

Так, залишається первісно некоректним визначення вбивства, що міститься в ч. 1 ст. 115 КК України, – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Використання цієї дефініції для ст. 119 КК України (вбивство, вчинене через необережність) утворює неприпустиму конструкцію “умисне діяння, вчинене через необережність”, за існування якої норма, що передбачена ст. 119 КК України взагалі не повинна бути застосована на практиці за формальною ознакою.

Продовжує перебувати у вжитку формула “насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров’я потерпілого” (напр., ч. 2 ст. 186 КК України та інші), що включає в себе злочини проти здоров’я (умисне легке тілесне ушкодження, яке не спричинило короткочасний розлад здоров’я або незначну втрату працездатності – ч. 1 ст. 125 КК України, побої і мордування – ч. 1 ст. 126 КК України, катування – ч. 1 ст. 127 КК України), які апріорі є небезпечними для останнього.

Складно уявити собі ситуацію, за якої у довіреності від юридичної особи або в її статутних документах буде передбачене право представника на вчинення від її імені конкретних злочинів (статті 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 258-2585, 260, 262, 306, 436, 437, 438, 442, 444, 447, частини 1 і друга статті 3683, частини 1 і друга статті 3684, статті 369 та 3692) або будь-яких інших кримінальних правопорушень. Але за

відсутності відповідних повноважень і у випадку вчинення злочину фактично матиме місце вихід за межі доручення (представництва), що не повинно утворювати для юридичної особи правових наслідків у вигляді заходів кримінально-правового характеру, передбачених ст. 966 КК України – тобто, штраф, конфіскація майна або ліквідація.

Одночасне використання в тексті закону про кримінальну відповідальність терміну “потерпілий” у жіночому або чоловічому роді (“потерпіла”, “потерпілий”; “неповнолітня” та “неповнолітній” – ч. 3 ст. 152 КК України, “малолітня” та “малолітній” – ч. 4 ст. 152 КК України тощо), а поряд з цим – поняття в узагальненій формі (“потерпіла особа”) вказує на необхідність чіткого розмежування між ними на етапі кваліфікації, що у свій час за ст. 117 КК України 1960 р. унеможливило визнання потерпілою особою від згвалтування особу чоловічої статі. Але врахування відмінностей між ними на підставі застосування принципів *nullum crimen sine lege* та *nullum poena sine lege* має на практиці привести до висновку, що тільки викрадення хлопчика, а не будь-якої дитини, утворює кваліфікуючу ознаку за ч. 2 ст. 146 КК України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), або що тільки перебування чоловіка, а не жінки (тобто – будь-якої потерпілої особи) у матеріальній або іншій залежності, має підсилювати кримінальну відповідальність за ч. 2 ст. 149 КК України (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини). На теоретичному рівні повністю є зрозумілим, що такої диференціації не повинно бути, і виправлення ситуації має стати внесення відповідних змін і вживання лише одного загального терміну – “потерпіла особа” [2, с. 162-163].

Втім, з питання внесення змін до чинного закону про кримінальну відповідальність потрапляємо ще в більш неприйнятну ситуацію. У порівнянні з минулими роками найбільшу загрозу законодавству на сьогодні становить той руйнівний вплив, який свідомо чи напівсвідомо завдається шляхом прийняття змін до КК України, необґрунтованість та ворожість яких для правової доктрини та основних принципів кримінального права залишається поза сумнівом.

Наукова спільнота погоджується, що правотворчій діяльності останніх років властивий безсистемний та хаотичний характер [5, с. 29-35], копіювання нормативних розробок інших держав без відповідної адаптації нерідко привносить у нашу правову систему норми і принципи, нехарактерні для неї [6, с. 35-40], законопроекти мають внутрішні суперечності або конфліктують з нормами чинного законодавства, передумовами їх розробки та прийняття часто виступають вузькополітичні мотиви або інтереси окремих кланових груп. Щодо останнього фактору у міжнародний науковий обіг на пострадянському просторі навіть нещодавно було введено термін “олігархічна обумовленість”, а замість соціальної обумовленості запропоновано звернути увагу на державну обумовленість законодавства, яка генерується державною владою, що не втілює інтереси суспільства [1, с. 66-69].

В якості прикладів можна навести: проект Закону України про внесення змін до статті 194 КК України (щодо відповідальності за вандалізм) реєстр. № 4220а, який не враховує наявності у чинному законодавстві норм, що передбачені ст. ст. 194, 194¹, 2701, 277, 292, 294, 296 КК України; проект щодо внесення змін в частині ст. ст. 325, 326, 327 КК України, на підставі якого через звуження змісту диспозиції і підсилення санкції запропоновані нові редакції згадуваних статей значно програють чинним, що призведе до ефекту, який є прямо протилежним викладеному у пояснювальній записці, а саме – вдосконаленню системи відповідальності за правопорушення у сфері обігу продукції та послуг; численні законопроекти щодо впровадження кримінального проступку тощо.

Всі зазначені законопроекти розміщені на офіційному сайті Верховної Ради України, що дає можливість ознайомитися зацікавленим особам як з їх текстами, так і з пояснювальним записками до них.

Проектом № 9165 щодо запровадження європейських стандартів у кримінальній юстиції було передбачено пропозицію вилучити з опису злочинної поведінки в ст. 191 КК форму “розтрата” та встановити відповідальність за неї в окремій новій ст. 191 КК України. Необхідність таких змін пояснюється у супровідній записці тим, що “...розтрата можлива лише за наявності обов’язкових ознак суб’єктивної сторони злочину – мотиву (з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб). Враховуючи викладене, відповідальність за привласнення та заволодіння чужим майном, а також за розтрату чужого майна має бути різною та залежати від наявності чи відсутності корисливого мотиву. Враховуючи запропоновану редакцію статей 191 та 191-1 КК, справи щодо осіб, стосовно яких порушені кримінальні справи за фактом розтрати чужого майна, за відсутності корисливого мотиву мають бути закриті за відсутністю складу злочину. Прикладом такої справи може бути кримінальна справа, порушена проти колишнього Міністру внутрішніх справ України Ю.В. Луценка”. Між тим, в судовій практиці та науковій літературі не виникає складнощів з розмежуванням таких форм злочинної поведінки як привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні, або привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Крім того, в демократичному суспільстві закон не може бути написаний під будь-яку конкретну особу, оскільки така правотворчість набуває ознак тиранії, політичні мотиви щодо конкретної особи не можуть враховуватись як підстава криміналізації або декриміналізації діянь.

Іншими законопроектами пропонується виключити з КК України ст. 365, пояснюючи це тим, що “...у більшості країн англо-саксонської (Великобританія, США) та континентальної (Італія, Німеччина, Франція) систем права не передбачено окремого складу злочину “Перевищення влади або службових повноважень”. При цьому, склад злочину “Перевищення влади або службових повноважень”, що передбачений діючою редакцією статті 365 КК, в основних своїх визначеннях та поняттях повторює положення статті 98 Кримінального кодексу Української РСР 1927 року, а також статті 166 Кримінального кодексу Української РСР 1960 року. Така практика є пережитком радянського репресивного правозастосовного механізму”. Втім, народним обранцям слід було б більше любити свою Батьківщину, поважати її культуру, в т.ч. і правову, надбання якої ще навіть не повною мірою опановані західними та східними країнами. Відсутність у більшості, як стверджують автори проекту, країн англо-саксонської та континентальної систем права складу злочину, подібного ст. 365 КК України, зовсім не вказує на недолугість вітчизняного законодавства.

Правонаступництво наскрізних складів злочину, що були передбачені КК УРСР 1927 року та КК УРСР (згодом – України) 1960 року, не утворює з крадіжки, розбою, звалтування, вбивства тощо прикладів пережитку радянського репресивного правозастосовного механізму. Для КК України 2001 року показовим є забезпечення наступності положень, що витримали апробацію часом та відповідають потребам суспільства.

Доволі часто пропонується передбачити набрання чинності відповідним законом про внесення змін та доповнень не інакше як з наступного дня після його опублікування. При цьому ігнорується загальне правило, що передбачене положеннями ч. 1 ст. 4 КК України, згідно до якого закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення. Ініціаторами законопроектів

практично ні коли не обґрунтовується необхідність вдаватися до виключення з цього правила (“...якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування”), вводити закон в дію практично негайно, позбавляючи громадян України та інших осіб належним чином ознайомитися з новими приписами законодавства впродовж загального 10-денного терміну.

Якщо автори вказаних та інших законопроектів діють цілеспрямовано на руйнацію правової системи, то це можливо визнати проявами інформаційної агресії на законодавчому рівні в кримінально-правовій сфері, що в цілому є загрозою для суспільства. Такі прояви можуть мати внутрішніх або зовнішніх замовників, або можуть бути викликані жагою отримання та опрацювання грантів, які, здебільше, теж мають іноземне походження і фінансування.

У зв'язку з цим можливо запропонувати у подальшому розуміти під інформаційною агресією на законодавчому рівні в кримінально-правовій сфері посягання на основні поняття, принципи та інститути кримінального права, внесення змін до кримінального законодавства, які містять внутрішні суперечності або утворюють конфлікт з нормами чинного законодавства, мають безсистемний та/або хаотичний характер, копіювання нормативних розробок інших держав без відповідної адаптації з метою привнесення у правову систему України норм і принципів, які є руйнівними для неї.

Ознаками такої агресії можуть виступати прихований та(або) подвійний зміст пропозицій щодо змін та доповнень до положень чинного законодавства, маскування під досягнення соціально значущої мети, копіювання положень нормативних актів зарубіжних країн без їх критичного переосмислення та узгодження з національною кримінально-правовою доктриною тощо.

Незадовільний стан речей щодо визначення поняття та обсягу службової інформації, яка в окремих складах злочинів виступає їх предметом (наприклад, ст. 330 КК України), через неузгодженість законодавчих змін (на підставі положень Закону України “Про доступ до публічної інформації” від 13.01.11 р. № 2939-VI до КК України, КУпАП, Закону України “Про контрозвідувальну діяльність” від 26.12.02 р. № 374-IV та інших нормативних актів повинні, але впродовж тривалого часу не були внесені відповідні зміни) призвів до виключення її впродовж майже трьох років (з 2011 по 2014 р.р.) з поля кримінально-правового захисту і унеможливив адміністративно-правове реагування за фактами порушення порядку її обліку, зберігання та використання (ст. 2125 КУпАП). Аналіз цієї ситуації привів В.М. Шлапаченка до висновку про можливість проведення цілеспрямованої підривної діяльності з боку представників іноземних держав та їх спецслужб в галузі законодавчої діяльності та нормативного забезпечення правового поля України [7, с. 391-393].

Якщо ж зазначені автори законопроектів діють не свідомо, а відсутність освіти, фаху та досвіду не дозволяє їм зробити виважені висновки, то це знов повертає до дискусійного питання, чи може законодавчою діяльністю займатися не фахівець у галузі права, так само як медичною – особа без відповідної освіти або знань, а, скажімо, вищий географічний орган держави утворювати з кола осіб, що не обізнані у географії.

Непрофесіоналізм у сфері прийняття законів не є виправдувальним і може привести до суттєвого пошкодження всіх принципів та пластів кримінального права на рівнях від базових понять до визначення конкретних складів злочинів. Це, в свою чергу, здатне підірвати охоронну та регулятивну функції кримінального права і кримінального законодавства, що є вже загрозою для існування демократичного суспільства.

При цьому жодні благі наміри не можуть братися до уваги (напр., норми Розділу XIV1 КК України “Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб” були

запроваджені Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)” від 23 травня 2013 р. № 314-VII тощо).

Висновки.

Для усунення загрози інформаційної агресії на законодавчому рівні в кримінально-правовій сфері, слід, хоча б спочатку та на перших кроках, імперативно передбачити обов’язковість науково-доктринальної експертизи будь-якого законопроекту силами як мінімум трьох наукових, науково-дослідних або навчально-наукових закладів вищих рівнів акредитації з наданням відповідного висновку про відсутність ознак вказаної загрози.

Перспективи подальших досліджень. Зазначене не відкидає необхідності пошуку подальших та(або) інших форм реагувань на новітні виклики сучасності, дослідження щодо яких передбачається здійснювати у напрямі вдосконалення організаційних механізмів народовладдя, законотворчості та державного управління в інформаційній сфері, розвитку заходів кримінально-правового забезпечення життєдіяльності суспільства.

Використана література

1. Иногамова-Хегай Л.В. Современная обусловленность уголовного закона : материалы міжнар. наук.-практ. конф. [“Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв’язків”], (м. Харків, 9 – 10 жовтня. 2014 р.) ; редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – 536 с. С. 66-69.

2. Радутний О.Е. Чіткість законодавчих формулювань як засіб захисту потерпілого : матеріали “круглого столу” [“Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні”], (м. Харків, 25 квітня 2013 р.) ; редкол. : В.І. Борисов (голов. ред.), Б.М. Головін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – 336 с. – С. 162-163.

3. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність юридичної особи стане кроком до закріплення віртуальності життєвого простору. – (Електронне наукове фахове видання Національного університету “Юридична Академія України ім. Ярослава Мудрого”. – № 1/2011). – Режим доступу : <http://наука.jur-academy.kharkov.ua>

4. Савінова Н.А. Інформаційна політика України у дискурсі безпеки людини і громадянина : зб. матер. наук.-практ. конф. [“Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави”], (м. Київ, 19 березня 2015 р.). – К. : Центр навч., наук. та період. видань НА СБ України, 2015. – 512 с. – С. 119-123.

5. Тацій В.Я. Десять років чинності Кримінального кодексу України : здобутки та шляхи вдосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [“10 років чинності Кримінального кодексу України : проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн”], (м. Харків, 13 – 14 жовтня. 2011 р.) ; редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011. – 456 с. – С. 29-35.

6. Швець В.Д. Практика внесення змін і доповнень до КК України: здобутки та прорахунки [“10 років чинності Кримінального кодексу України : проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн”], (м. Харків, 13 – 14 жовтня. 2011 р.) ; редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011. – 456 с. – С. 35-40.

7. Шлапаченко В.М. Інформаційне законодавство як об’єкт підривної діяльності : зб. матер. наук.-практ. конф. [“Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави”], (м. Київ, 19 березня 2015 р.). – К. : Центр навч., наук. та період. видань НА СБ України, 2015. – 512 с. – С. 110-113.